

Madarász Viktor

művészete és képeinek történelmi háttere.

Irla: Bruckner Győző dr.

(Folytatás.)

Következő műve Báthori Erzsébet, talán még nagyobb hatást keltett, nemcsak azért, mert tárgya minden borzalmassága mellett is általánosan ismert és nagy érdeklődés középpontja volt, hanem igen előkelő művészi kvalitásainál fogva is.

Thúróczy László XVII. századbeli jezsuita feljegyzői krónikájában Báthori Erzsébet bűneit, amint széltében beszélni hallotta; azoknak indító-okát, Erzsébet tetszvágyát azonban alighanem ő maga gondolta ki, mert az ő révén terjedt el a vérben mosdás meséje, melyet semmi egykorú adat nem támogat. Az ő feljegyzése nyomán azonban annyira meggyökeresedett ez a hit a köztudatban, hogy még komoly munkák sem tudnak tőle szabadulni. Pedig a Tudományos Gyűjtemény című folyóirat már 1839-ben közzétette az egész Báthori Erzsébet-féle pörf és részletesen közölte az összes tanúvallomásokat, melyek minden körülményre nézve meglehetősen megegyeznek, de nem tudnak semmit arról, hogy Erzsébet mosdott volna áldozatainak vérében. Mindent egybevetve, ma már tisztán látjuk a helyzetet. A csejtei várúrnő nem hiúságból és gonzságból kegyetlenkedett, hanem szánandó lelki beteg volt: hiszterikus idegbajos, sőt sok jel arra vall, hogy szexuális perverzításban is szenvedett. A mai korban, midőn a lelki betegségek ismerete dolgában oly óriási haladást tett az orvostudomány, örültek házában gyógyítanak az ilyen szerencsétlent, 300 évvel ezelőtt azonban szabadon üzhette borzasztó kedvtelését, amely abban állt, hogy fiatal lányok halálos kínjaiban gyönyörködött.

Báthori Erzsébet életrajza erősen támogatja azt a hitet, hogy nem volt épelméjű. A hatalmas erdélyi Báthori családból származott, mely családban kiváló tehetségű egyének mellett (minő Báthori István fejedelem, későbbi lengyel király) lelki betegek is előfordultak. Báthori Zsigmond eleinte külön, zsarnok,

utóbb nyilván tébolódott, Báthori Gábor pedig Erzsébet fitestvére, rövid fejedelemsége alatt nem ok nélkül nyerte az „Erdély Nérója“ melléknevet. Erzsébet igen fiatalon ment férjhez az alig 20 éves gróf Nádasdy Ferenchez, kivel együtt leginkább Csejte várában lakott. A feljegyzés szerint Erzsébetnek 10 évig nem volt gyermeke s ez idő alatt folyton betegeskedett és nagy főfájások kínozták. Ez a tény már arra vall, hogy idegei és egészsége meg voltak támadva. Utóbb látszólag meggyógyult és anyja lett három leánynak és egy fiúcskának, de ezután csakhamar más alakban nyilvánkozott lelki nyavalyája. Kezdetben csak túlságos szigorúan bánt belső cselédeivel; komornáit, frajjaikat a legkisebb mulasztás vagy ügyetlenség miatt véresre verte, elcsukatta, éhezlette. Egy tanúvallomás mondja, hogy férje meg is feddette ezért, míg a másik tanú szerint Nádasdy elnézte, sőt szította felesége természetellenes kegyetlenkedési vágyát. Borzasztó szenvedélye mindig jobban erőt vett Erzsébeten. Már férje életében meghalt keze alatt két lány, amire Magyarai István lutheránus prédikátor a sárvári templomban nyilvánosan, az egész gyülekezet előtt szemére vetette néki kegyetlenségét. Erzsébet tagadta vétkét és panaszt tett férjének a megszegyenyítés miatt, ki nagyon meg is neheztelt Magyarira. Mikor Erzsébet özvegyen maradt 1604-ben, semmi sem gátolta föbbé, hogy örült vágyainak eleget tegyen. Jó pénzért, ígéretekkel udvarába csaltak megbízott szerző-asszonyai fiatal, egyszerűbb nemesi lányokat, hogy az akkori idők szokása szerint a nagyúri háznál a finomabb házi teendőket megtanulják. De akit balsorsa egyszer a várba vezetett, az onnan föbbé vissza nem tért. A várúrnő a legcsekélyebb vétségért, sokszor minden ok nélkül s napjában többször is a kinzókamrába vitette szolgáló leányait s meghitt vén banyáival addig gyötörte őket, míg ájultan, vagy sokszor holtnem estek össze. Erzsébet maga is részt vett a kinzásokban; a kifáradásig ütötte, verte a szerencsétleneket, ujjakon gombostűt szurt keresztül, ajkaikat két ujjával addig huzta kétfelé, míg széjjel repedtek, majd tüzes kulcsot süttött tenyereikbe. De el sem lehet sorolni borzadás nélkül azokat a kinzásnemeket,

melyeknek feltalálásában ő ritka leleményes volt. A tanúvallomások egyhangúan azt állítják, hogy egy Darbulia nevű vénasszony tanította őt a legválogatottabb kínzásokra, melyekben Ilona és Dorka asszonyok és egy Fickó nevű inas voltak segítségére. Az ő dolguk volt az is, hogy a megölt lányok holtfestét elrejtsek s titkon elássák. A sirásban, jajgatásban oly örömet találta Erzsébet, hogy még uton, vagy betegsége idején sem lehetett el nélküle. Ha kocsin utazott atyafiságához, vagy valamelyik távoleső várába, mindig leányt is vitt magával, kit az uton csipkedett, ütött s kinek körmei alá tüvel szurkált. Más esetben, mint Dorka asszony vallotta, beteg volt és nem verhetvén senkit, ágya előtt kinzatta a ruhátlan leányokat, majd pedig odahúzta Dorkát magához és karjából s arcából egy darabot kiharapott. Ez a jelenség, mely már igazán vadállati vérengzésnek tűnik fel s az a körülmény is, hogy a kínzásokat mindig ruhátlan lányokon követte el, egy pszihopathologiai tünet, mely mindennél jobban bizonyítja, hogy Erzsébet közveszélyes örült volt, kinek tébolydában lett volna helye.

Amint láttuk, a csejtei várasszony alakja és az őt körülvevő rémes nimbusz nagyon alkalmas arra, hogy foglalkoztassák egy fiatal művésznak amúgy is a rendkívüli, a romanlikus, a komor témák felé hajló fantáziáját. Madarászt azonban finom izlése itt is megóvja attól, hogy rikitó realizmussal fesse meg képét, amit pedig e témánál kikerülni is nehéz. Madarász tisztában volt azzal, hogy egy idegbeteg nő kegyetlenkedése és a festői kintől eltorzult áldozat ábrázolásával idézhet ugyan elő hátborzongató hatást, de művészi élvezet nem szerezhet senkinek. Kiragadta tehát Erzsébet életéből az egyetlen megnyugtató, kibékítő mozzanatot, hogy „morte repentino.“ A bűnbánó Erzsébetet festi, amint a pap előtt térdelve a vallás vigasztalásáért könyörög. Madarász azonban vétkesnek és nem lelki betegnek tartja őt és úgy képzelte el bűnhődését, hogy folyton szemé előtt látja meghalt áldozatait és szörnyű lelkifurdalások gyöttrik. A festmény háttérében fantóm lebeg és Erzsébet mintegy megbűvölve mereszti rá rémült tekintetét. A gyóntató pap hiába prédikál neki

Isten irgalmáról; Erzsébet kétségbeesett arcára van írva a meggyőződés, hogy az ő bűneire nincsen bocsánat. A kép megrázó hatását még emeli a gyönyörű megvilágítás. A kandalló meleg vörös fénye ragyogja be a szobát, az ablakon pedig besüt a bágyadt holdvilág. Madarász ezen a képén is, mint majdnem mindegyik művén, egy-egy megvilágítási problémát old meg művészi módon.

Báthori Erzsébet alakjával más festőművészek is foglalkoztak, így a tragikus témákat kedvelő Csók István is, kinek e képe a párizsi Szalonban néhány éve feltűnést is keltett. Azt a jelenetet festette meg, mikor a várúrnő, mint ahogy többször megtette, hideg télen mezítelen leányokat jeges vízzel öntöztetett udvarán. E kép drámai erővel van megkomponálva és megfestve, de sokkal inkább érheti az a vád, hogy idegizgató hatásra törekszik, mint Madarász finom művészettel felfogott alkotását.

Madarásznak valamennyi festménye között talán legnépszerűbb a „Zrinyi és Frangepán“ című, amely valóságos nemzeti kincsünk és büszkeségünk.

A XVIII. századbeli magyar történelemnek egyik legsomorúbb lapja a Wesselényi-féle összeesküvés története és annak megrendítő epilógusa, mely annyi derék hazafi és közötük három előkelő főnemes: Nádasdi, Zrinyi és Frangepán kivégeztetéséről szól. Ismeretes, hogy mikor Széchy Mária árulása felfedezte az összeesküvést Bécsben, tömegeken fogták el a kompromittáltakat s bebörtönöztek elsősorban három hatalmas főurat: Nádasdy Ferencet, Zrinyi Péter horvát bánt és az ifjú Frangepán Ferencet. A indicium delegatum, Frey kamaraugyész vádja folytán hűtlenség, felségsértés és lázadás miatt mindnyájukat halálra ítélte, sőt elrendelte még a lefejezést megelőző megbecstelenítő kézcsontkítást is, amit azonban az utolsó pillanatban elengedett a „kegyelmes“ I. Lipót király. Az elítéltek védekezése, majd, különösen a szenvedélyes fiatal Frangepán részéről történt föredelmes könyörgése hiábavaló volt s a kivégzés, a maga vérlázító részleteivel, megtörtént 1671. április 30-án.

Megrendítő az elítéltek utolsó napjainak, végső rendelkezéseinek leírása. Az idősebb

Nádasdy és Zrinyi elszánt nyugalommal fogadták a halálos ítéletet, Frangepán azonban több napi keserves lelki harc után tudott csak megbékélni a korai halál gondolatával és falált enyhülést a vallás vigasztalásaiban. Halála előtt ki akart békülni minden haragosával s engedélyt kért arra, hogy Zrinyivel találkozassék. A felségsértési per folyamán ugyanis a két sógor meglehetősen ellenséges viszonyba került egymással s különösen Frangepán vádolta Zrinyit, hogy őt a bajba magával rántotta. A közös balsors azonban megint összehozta sziveiket és békülni akart mind a kettő. Az utolsó találkozás, amelyen a két elitelt csak császári biztosok jelenlétében és csak németül beszélhetett egymással, megható volt.

Frangepán ékesszólóan bocsánatot kért Zrinyitől azért, amit valaha ellene vétett és megköszönte neki, hogy őt kora ifjúsága óta bátorságra és halálmegvetésre a maga példájával tanította. Zrinyi megölelte, megcsókolta sógorát és azt mondta, hogy nem búsul saját halála miatt, de fáj neki, hogy Frangepánnak is ilyen fiatalon meg kell halnia. Ezt a mélységesen szomorú, szép jelenetet örökítette meg remekművén Madarász. A bécsújhelyi tágas börtönhelyiségben, az asztalnál ül a két elitelt, keményen megvasalva. Ez az egyetlen részlet, melyben Madarász eltér a történelmi valóságtól, különben minden vonás e képen korhű és igaz. Az ifjú Frangepán bánatosan hajtja tenyerébe szőke fürtös fejét; ábrándos szeme mintha félbenszakadt életén merengene. A szemben ülő Zrinyi igazi férfias szépségű, erőteljes alakja, büszke, nemes arca elszántságot és megnyugvást árul el. Nem bűnbánóan meghajlott fő, a közeli vég tudatától megtört lélek, hanem igazi hős, aki férfiasan, gögös nyugalommal néz sorsa elé. Gyönyörűen ki tudta fejezni a művész a két halálraitelt különböző lelkiállapotát. Frangepán sem retteg a haláltól, de nehezebbre esik megválnia az élettől, melytől még annyit remélt, míg Zrinyitől szinte hallani véljük e szavait: „Isten neki, én kész vagyok akár ma is meghalni, de ily módon veszni el mégis szomorú.“

A csúcsívés ablakon betörő vidám napfény, mely a halálraitelték arcán, haján elömlik, a

börtön ridegségével s a jelenet komor fenségével gyönyörű ellentétben áll. Külön története van ennek az ablaknak. Madarász, a történelmi hűségnek megfelelően, az ablak felső ívmezéjére kétféjű sást festett, amit az akkori cenzura kifogásolt s nem akarta megengedni emiatt, hogy kiállítsák a képét. Madarász, hogy az eredetin ne változtasson, újra festette az egész képet, kissé nagyobb méretben és mértani diszítésekkel töltötte ki a sas helyét. Kiállítva ez a második kép volt; az eredeti, a kétféjű sassal, most is megvan az agg festő műtermében. (E részlet is, mint több életrajzi adat, a festő fiának, Madarász Andor urnak szives közlése.)

Madarásznak nincsen ennél szebb és csodálatosabb alkotása. Amint kiállította Pesten, egész népvándorlás indult meg a képhez és a művész neve dicsőségesen járta be az országot. Érdekes, hogy „Zrinyi és Frangepán“-nal hódított meg Madarász egy előkelő főurat, gróf Teleki Miksát, ki Cogniet-vel akarta megfestetni nővére, gróf Teleki Blanka képét. Az ősz mester Madarászt ajánlotta maga helyett, de Teleki bizalmatlan volt és felutazott Erdélyből Pestre csupán azért, hogy megnézzze a kiállított képet és a művész tehetségét megítélhesse. A festmény annyira elragadta a gróft, hogy azonnal megvette 5000 frtért és a Nemzeti Múzeum képtárának ajándékozta, hogy a magyarság közkinccse legyen. Madarászt pedig felkérte, hogy nővére képét elkészítse.

Az ártatlanul bebörtönzött martírt, gróf Teleki Blankát hű barátjánőjével, Leowey Klárával együtt örökítette meg Madarász, amint a kufsteini börtön szűk cellájában szellemi munkában keresnek vigasztalást. A téma, bár ez esetben nem maga választotta a művész, teljesen megfelelt az ő egyéni hajlamainak. A véres tragédiák és az ártatlanul szenvedők festője igazán hivatott volt arra, hogy Teleki Blanka sorsát átérezze s neki méltó emléket állítson. A meleg színezésű, poétikus kép ma is a gróf Teleki-család egyik kedves ereklyéje.

Madarászt, aki a magyar történelmet olyan jól ismerte és olyan lángoló szeretettel ragaszkodott hazája multjához, könnyen érthető, hogy megihlette a kuruc szabadságharc és annak dicső vezére, II. Rákóczi Ferenc. Több

nagyobbszabású képén festette meg a fejedelem alakját, először mint serdülő gyermekét „Zrinyi Ilona Munkács várában“ című vásznán, majd „Rákóczi Ferenc fogsága“ és az „Ónódi gyűlés“ című kompozícióin, azonkívül megfestette lovasképét és arcképét is.

(Vége következik.)

Ilyen az élet!

Színmű kilenc képben.

Irta: Frank Wedekind. — Fordította: Orbók Atilla.

A verses rész Ligeti Ernő munkája.

(Folytatás.)

NYOLCADIK KÉP.

Perugia piaca.

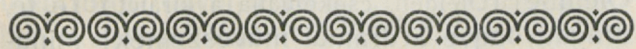
(A piac közepén színpad áll, amelyről egy lépcső a közönség padsorai elé vezet. A nézőtér a piac felöli oldalon kifeszített kötéllel van elrekesztve. A színpad hátsó részét függönyök alkotják. A színpad mellett, a baloldalt fekvő részhez, melyet öltözőnek használnak, a háttérből kis falépcső vezet. Ezen a részen térdepel a földön egy ruhásláda előtt a király, egyszerűen, de tisztán öltözve, simára beretvált arccal. A ládán egy kis tükör van. Abban nézi magát, mialatt festi az arcát. Fenséges királyi ábrázatot maszkiroz. Alma hercegnő izléses, hófehér bajazzo-jelmezben van. Öltözéke: fehér trikó, prémes, testhezálló kabát, magas süveg. Egy egyméter magas ládán ül, a ballábát a jobb térdén pihenteti és lantját hangolja.)

A KIRÁLY (miután már maszkjával elkészült): Még egy ránc, így. Kedves kis drágám, te igazán fellelted boldogságodat mesterségünkben legalább is egyelőre.

ALMA: Igen, atyám, ezerszer is igen. Tele a szívem életkedvvel, hogy naponta zsúfolt padok előtt jelenhetek meg, mesterművekben szerepelve.

A KIRÁLY: Csodálkozva látom, hogy milyen kevés hatással van reád környezetünk, bár abban a hítblen hagyod őket, hogy velők egyenrangú vagy. Bárány vagy a farkasok között, akik megesküdtek, hogy egymástól megvédelmezznek, mert egyik a másiktól irigyel tégedet. A farkas azért mégis farkas marad. És ha a bárány nem akarja, hogy előbb-utóbb széftépjék, reá kell szánnia magát, hogy farkassá legyen ő is. De ne hallgass reám! Nem tudom, melyik manó az, de kényszerít, hogy ma minden veszélyt fejünkre idézzek!

ALMA: Oh, ne hidd atyám, hogy képes lennék olyan kiáltó hálátlanságra, hogy Bajazzo-mesterségem örömei mellett, már nem gondolnék vissza gyönyörrel és nagyon

A hegedűm.

Irta: Izsák Gyula.

A hegedűm kopottas jószág,
Meghítt vén társam énnekem,
Vigasztalom az élet útján,
Elmulott hosszú éveken...
... Sohase tudtam, ki játszott véle,
Kit vigasztalt meg egykoron,
Kinek az ujja siklott el lágyan
A vígan zengő húrokon,
A búsan zengő húrokon.

Tán hullottak asszonyi könnyek,
Mikor felhangzott bús dala;
Tán vigasztalt egy csüggedt embert
Sok ködös téli éjszaka.
Kié volt, kié? Hiába kérdem,
Választ senkitől sem kapok...
Csak azon tűnődöm olykor-olykor
Kié lesz, ha én meghalok,
Kié lesz, ha én meghalok?

Mert ez is el fog következni,
Hiába minden taktika;
Elhallgat egyszer minden... minden
A nokturne s a szimfónia...
... Mert egy őszi estén mi felettünk
Az elmúlás lesz már az úr
És váratlanul, nagy éji csöndben
Elpattan egyszer majd a húr,
Útolsót zokog majd a húr...

